

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ

ՍԵՒՍՆ ԿԱՄ ՍԵՒ-ՎԱՆՔ

(Շարունակութիւն. Տես էջ 138)

ԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ Կ'աւանդէ մեզ, թէ Պ. Գրիգոր Լուսաորիչ՝ յետ տարածելոյ Հայաստանի մէջ քրիստոսական հաւատքը, Գեղամայ լճին մէջ գտնուած ամայի և անբեր կղզւոյն վրայ կառուցեց քանի մը վանքս, նուիրելով և կոչելով զայն յանուն Համբարձման Տեառն. այս անունս տալու պատճառն՝ կղզւոյս Ձիթեանեաց լերան հետ ունեցած նմանութիւնն է. իսկ Սեւմանք անունն՝ նորա սև և թխազոյն տեսքին համար դրուած կ'երևի՝:

Դարեր անցան, և նոցա հետ մէկտեղ փոփոխեցան ևս Հայաստանի իշխողքն՝ մին միւսոյն յաջորդելով այն անդու և յարատե պատերազմաց մէջ ընդդէմ մերձակայ ժողովրդոց. մինչև որ վերջապէս բոլորովին նուաճեցին զայն Պարսիկներն և տիրեցին աշխարհին. նոյն ժամանակները բոլորովին կործանեցաւ վանքն, և բնակիչները գերի տարաւ Մրուան զօրապետն՝ Յետոյ, յամս 874-880, վանացս վիճակն նորէն ծաղկեցաւ, Մաշտոց վանահօր առաջնորդութեան ժամանակ, շնորհիւ բարեպաշտ տիկնոջ Մարեմայ՝ որ դուստր էր Աշոտ Ա թագաւորի: Սոյն մեծահաւատ տիկինս Սիւնեաց Մարիամ՝

1. Ոմանք ուրիշ կերպով կ'աւանդեն այս անուանակոչութեան պատճառը. իբրու թէ Ս. Լուսաորիչ՝ յետ կատարելու վանքին շինութիւնը՝ ըսած լինի. Այս-է-էն, ուսից ասպ կոչուեր է Սեան. — Մ. Թ:

Թողով զաշխարհ, կ'ապրէր յառանձնութեան Յամաքաբերդ կոչուած միանձնուհեաց մենաստանին մէջ, որ կառուցուած էր լճիս ափանց վրայ՝ հանդէպ Սևանայ կղզւոյն։ Զմայլած կարծես կղզւոյն վայրենի և բանաստեղծական դրիւքն, խորհեցաւ արքայադուստրն կրկին բարձրացնել նախկին աւերեալ տաճարը, զոր և կրցաւ փութով ի գլուխ տանել իւր հօր օգնութեամբ։ Կղզւոյն ամենէն աւելի բարձր գրից վրայ շինուեցաւ չափաւոր մեծութեամբ եկեղեցի մի՝ յանուն Սուրբ Աստուածամօր, որ ցարդ ևս կայ։ Նոյնպէս դեռ ևս կանգուն մնացած է նորա մէջ այն փոքրիկ, մթին և անձուկ խցիկն, ուր կ'առանձնանար միանձնուհի արքայադուստրն՝ հրաժարեալ ամենայն աշխարհային ունայնութիւններէ. և անդ իւր առանձնոցին միակ լոյսը կ'ընդունէր՝ դէպ 'ի եկեղեցւոյն մէջ բացուած փոքրիկ պատուհանէ մը, և անտես յամենեցունց՝ կը լսէր և կը տեսնէր անտի սրբազան պաշտամունքը և կ'աղօթէր եռանդեամբ առ Աստուած։ Նորա խնամօք կրկին վերականգնեցան բոլոր վանքի շէնքերն և առանձնական խցիկներն, դպրոցն և դրատունն շինուեցան։

Ժամանակաւ կամաց կամաց այս գրատունն մեծցաւ և գրոց թիւն բազմացաւ. ուր կային նաև թանկագին ձեռագիրներ, որ շատ մեծ յարգ ունէին թէ՛ իրենց հնութեամբն և թէ՛ դուզնագիւտ լինելով, զորս աստ կը յղէին ընծայ՝ հարուստ և իշխանագուն անձինք, և նոյն իսկ այլ և այլ վանորայք։ Վասն զի ապահովագոյն կը համարուէր Սևանայ գիւղանառունն 'ի պահեստ տուեալ սրբազան իրաց, թէ տեղոյն ամայութեան և թէ կղզւոյն անմատչելի լինելուն պատճառաւ, որ նոյն ժամանակ ամրացած էր հաստատուն՝ բարձր և քարաշէն որմերով, որով և աւելի անկասկածելի և ապահով թէնամեաց յարձակմունքներէն, քան թէ այլ վանորայք, որք ամէն ժամանակ ենթակայ էին նորանոր վտանգաց։ Այս պատճառաւ ևս նոյն ժամանակները Հայաստանի բոլոր թանկագին առարկաները բերուեցան 'ի Սևան պահեստի համար։

Անգամ մը Սիմէոն կաթողիկոսն յատուկ ժամանակ մ'որոշեց և լուր առաւ՝ Սևանայ վանքին այցելութեան ելլալու։ Այս կաթողիկոսն շատ գրասէր լինելով՝ ըստ Հայոց վկայագրաց, յորոց և առաջիկայ պատմութիւնս կը քաղենք, ուզեց անձամբ աչքէ անցնել բոլոր այն հնութիւնքը՝ որովք այնչափ հուշակուած էր վանքն, և եթէ կարելի լինէր՝ կը փափաքէր ձեռագրեր ևս փոխ առնուլ իւր առանձին ուսումնական պարագմանց համար։ Վանահայրն լսելով նորա գալուստը՝ սկսաւ պատրաստութիւն տեսնել զանիկայ դիմաւորելու և ընդունելու, և գիտնալով կաթողիկոսին գրասիրութիւնը, ամէն բանէ աւելի ուշագրութիւնը ձեռագրաց վրայ դարձուց։ Այլ ճ՛հ, ցաւայի իր այն ձեռագրիւններէն շատերն՝ խիստ Հին և մաշած երևեցան, ծախեալք ճճիւններէն և ժամանակէն, կազմերն բոլորովին քայ-

քայնել, թուղթերն պատառոտեալ և կեղտոտեալ հազարաւոր թեր-
թող և կրկին թերթող ձեռքերէ, եր գտնուէին անդ վաղեմի աս-
տուածային պաշտամանց գրքեր, Աւետարանք, Սաղմոսարանք, տա-
րեգրական հաւաքածոյք և իմաստասիրական ճառեր, վախճանով
վանահայրք կաթողիկոսին արդար բարկութենէն, երբ այսպիսի վի-
ճակի մէջ տեսնելու լինէր իրեն յանձնուած այն անգին նշխարներն,
վայրենի և բարբարոս ոգւով մը ներշնչեալ ընտրեց բոլոր գրոց
միջէն նորագոյնքը և բարեկազմքը, իսկ մնացեալ հիներն՝ որ և քան
զամէնն թանկագինք էին, հրամայեց խուժա խուժա ծորարել, և գի-
շերային մութը իրեն յարմար առիթ առնելով, նաւակի՛ մէջ ղնել և
վանքէն հեռու տեղ մը տանել ... ո՞ գիտէ, ծով թափելու համար
արդեօք ... :

Յայտնի չէ թէ որպիսի շնորհակալութիւն մատոյց անոր Սիմէոն՝
երբ եկաւ 'ի Սեան. վասնզի աւանդութիւնն կը լռէ զայդ, ինչպէս
կը լռէ նաև կապուտակ լիճն. և միայն կիսակործան ստորերկրեայ
տնակներն, յայտնաբարբառ կը վկայեն, թէ իրենք աւելի կարող են
կրօնաւորներ պահել, քան թէ՛ վանաց յանձնուած գիտութեան այդ
անգին նշխարները :

Մի քանի երկրաշարժներով որք յաճախ և ոաստիկ կերպով կը
պատահին Հայաստանի մէջ, աւերեցան որմունք և ինչ ինչ մասունք
չինուածոյ վերին վանաց, Այն ատեն սկսան խորհուրդ ընել, թէ
պէտք էր կողոյն ստորին մասը փոխադրել 'ի բնակութիւն, որով-
հետև այն երկրաշարժներու ժամանակ այնպիսի բարձրութեան մը
վրայ բնակել չառանցարմար կ'երևէր զանազան պատճառաց համար.
վասնզի պէտք կ'ըլլար հեռու տեղէն ջուր, փայտ և ուրիշ կարևոր
բաներ բերել, և այլն, որով և համազուեցան թէ լաւագոյն է՝ չէնքը
ստորին լճափանց վրայ բարձրացնել. Բայց կարևոր միջոցներ չունե-
նալով՝ դեռ ևս առաջին տեղը մնացին, սպասելով որ Նախախնամու-
թիւնն բարերար մը զրկէ, որ այս օգտակար գործոյս կարհնայ
նպաստամատոյց լինել: Յամին 1664 գրեթէ յետ 700 տարի սպա-
սելու, վասն զի առաջին երկրաշարժը 995 թուականին պատահե-
ր, կրօնաւորաց փափաքը կատարուեցաւ, և անոնց համբերատար
աւնկալութիւնը — յիբաւի մեծ համբերութիւն — վարձատրեցաւ:
Անգամ մը յիշեալ տարին ուխտի գալով հոս երեք տիգիւսեցի եղբարք
Զիտախեանք, և տեսնելով տեղւոյս համատարած խղճալի աւերածն,
ուզեցին բարեպաշտ գործոյ մը նուիրել իրենց դրամն, ժամանակը
ու վաստակը: Կանգնեցին նորա աւերեալ շինուածներն, և շինեցին
ստորին եկեղեցին և խցիկներն, և միով բանիւ՝ ամենայն ինչ ուղղե-
ցին և կարգաւորեցին, և կնքեցին իրենց բարեգործութիւնը՝ պար-
գեւելով եկեղեցւոյն երեք արծաթեայ բազմաստեղնեան ջահեր, խոս-
տանալով միանգամայն որ տարուէ տարի անվրէպ յուղարկեն՝ նոցա

պէտք եղած իւղն, իսկ կրօնաւորներն անոնց 'ի շնորհակալութիւն' սրբատաշ քարի մը վրայ փորագրելով նոյա անուանքը, եկեղեցւոյ մօտից վրայ ագուցին:

Վերին եկեղեցւոյն չափաւոր մեծութեամբ չէնքը՝ կառուցուած է խորանարդաձև տաշուած, սև և ծակոտկէն հողաքարով, շարտարապետութիւնը պարզ և սովորական է, մանաւանդ թէ, ինչպէս երբեմն սովոր են ըսել՝ և կրօնաւորական ու իսկ սրածայր, ութանկիւնի գմբէթն՝ կը պսակէ բովանդակ խաչաձև շինուածը: Քարէ որմով պատած չորս սիւնները՝ վեր բռնելով վրանին պատշաճ յարկածաճք մը, բաղկացեալ մի քանի քառակուսի գերաններէ՝ վրանին ցախ տարածուած, կը ձևացնեն եկեղեցւոյն նախագաւիթը: Սիւններն կը վերջնաւան փայտեայ խոյակներով, որոց տեսանելի կողմը զարդարուած է այլ և այլ քանդակներով, որք ցորեկ ատեն արևուն պայծառ լուսով որոշ զուրս կը ցատեն, իրենց գեղեցկութեամբ և ազնութեամբ՝ յայտնի հակապատկեր կազմելով զիրենք վեր բռնող հաղիւ տաշուած և անհարթ սեանց հետ: Մուտքին չափաւոր մեծութեամբ դուռն՝ բովանդակ վանքին գանձն և ճոխութիւնն համարուած է: Նորա ամբողջ երեսն՝ առանց ամենեւին դատարկ տեղ մը թողլու, պաճուճուած է հին ոճոյ հրաշալի փոքրիկ փայտեայ քանդակներով, ուր հայկական զարդը, խորհրդաւոր կենդանիներ, ծաղկունք, վերտառութիւնք, սօքա ամէնքը կը տեսնուին անդ՝ մէկ ինքնաստեղծ և գեղեցիկ նկարի վերածուած: Եւ յիշատի այն դուռն այնքան յարգի է հնագիտական տեսութեամբ, որ նոցա բառին համեմատ, Ուլարով կոմ. 600 ուրլի տուեր է անոր փոխարէն, բայց վանահայրն չէ հուանած: Սոյն դրանս յարգը գիտնալով, լաւ համարեցայ անոր լուսանկարն ունենալ 'ի յիշատակ, ուստի կանչել տուի մնացեալ բեռնակիրները՝ որք մեր կազմածը կը կրէին:

— «Դեռ ևս եկեղեցին չայցեւած, ըսի ուղեկցացս, նախ օտ ուր վար առնենք»:

— «Ինչո՞ւ վար առնել» — ըսաւ կրօնաւորն չփոթած, վախնալով մեր այնքան բազմութենէն: — «Դուք լաւ ևս կ'ընէիք՝ եթէ պարզ զիտելու լինէիք, վանահայրնիս բնաւ մէկուն թոյլ չի տար զայն վերջընել»:

Հանդարտեցնելով չփոթեալ կրօնաւորը, վար առինք՝ դուռը՝ զայն աւելի ևս մտադրութեամբ զննելու նպատակաւ: Եկեղեցւոյս գմբէթն խարխլած լինելով և կործանելու վտանգ ևս սպառնալով, խիստ քիչ անգամ կը կատարուին հոն հասարակաց աստուածային պաշտամունքներն: Եկեղեցւոյ ներքին կողմը շատ աղքատ է, բոլոր զարդերը ներկուած փայտերով են. բնաւ ոսկեզօծեալ իր մի կամ մետաղ չի տեսնուիր անդ:

Եկեղեցւոյն բեմին վրայ կառուցուած է քարաշէն սեղանը՝ հանդերձ ամենայն կարեւորքն. իսկ անոր մէջտեղը դրուած է Սրբոյ կուսին

Մարեմայ պատկերն, որոյ անուամբ եկեղեցին ևս օծուած է: Երբ 'ի մօտոյ զայն զիտեղ սկսանք, հետեւեալ ռուսերէն վերտառութիւնը նըշմարեցինք. Սմօլնսկեսն Սոշրթ Աստուծամօր (կենդանագիր): Երբաւի նորօրինակ տպաւորութիւն մ'ազդեց վրանիս այդ հայրենաւկան նշխարն օտար երկրի մէջ, օտար աւարկաներով շրջապատեալ տեսնելը: — Այցեւած եկեղեցւոյ մօտը՝ կը գտնուին յիշեալ հին եկեղեցւոյ աւերակքն, որոյ շինութիւնը՝ ինչպէս արդէն ըսինք՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորին կ'ընծայի:

Դուրս մնացեալ Մոլոկանք՝ առնելով քովերնիս գտնուած հեռագէտ գործին՝ լին հակադիր ափանց վրայ բարձրացած լիւռ կը դիտէին:

— « Ինչպէս, մեր դպտերն ալ կը տեսնուին », հարցուց անոնց մէմէկն՝ նայողին դառնալով:

— « Պէտք է որ տեսնուին. կեցիր նայիմ »:

Իսկոյն ամէնքն ալ չորս կողմը ժողվելով՝ հետաքրքրութեամբ կը սպասէին:

— « Այ ամպարիշտ », աղաղակեց կատաղաբար դիտողը: « Մեր դրացի անիծեալ փիւրղը՝ թողուցեր է ուղտերը որ մեր խոտը ուտեն: Ահա ինչ արագութեամբ խոտերուն դէզը կը քակեն: Այ ա. նիրաւ, երբ դառնանք՝ պիտի առնունք քեզմէ արդար վրէժնիս »: Այս յանկարծական լուրը զամէնքն ալ ելեկտրացուց. իսկոյն իրարու ձեռքէ կորզելով փոքրիկ գործին՝ սկսան դիտել տասն մղոնի չափ հեռու կատարուած աւարառութիւնը. և զայրութի և սքանչանաց բարձրագոյ աղաղակներով՝ ականջնիս տարին: — Երախտագէտ շընորհակալութեամբ մեզ զարձնելով զգործին, այն օրէն ճանչցան Մոլոկանք՝ անոր անտութեան մատակարարած օգտակար նպաստը՝ որ իրենց մի այնպիսի անակնոնելի ծառայութիւն րբաւ:

Ստորին եկեղեցին համեմատութեամբ շատ աւելի մեծ է, և աւելի ճոխ և զարդարուն: Դեռ ևս դար մ'անցած չըլլալով իւր շինութեան վրայ և մի քանի անգամ ալ նորոգուած լինելով՝ ներկայապէս բոլորովին չէն և կանգուն է, և ինչպէս կը տեսնուի՝ աւերելու նշան մ'ալ չկայ: Ներքսապէս ամենեին չի տարբերիւր ուրիշ Հայոց եկեղեցիներէն: Սորա միջատեղն գրաւած է սեղանը, որոյ ալ և ձախ կողմերը կան մի մի երկրորդական սեղանք, քանդակազարդ դուռը և մանրանկար փայտերով պճնազարդ գմբէթն. ահա ամբողջ եկեղեցւոյն բովանդակութիւնը:

Պատմական հնութիւնքը յաւանդատան կը պահուին, զորս ինքնին Վանահայրը մեզ ցուցուց, խնամքով դուրս հանելով իւրաքանչիւր աւանդները՝ իրենց յատուկ ծրարներէն կամ տուփերէն, և պանծանօք առջնէնիս դնելով: Անոնց մէջ կը գտնուէր երկաթեայ խաչ մը, զոր՝ ըստ աւանդութեան՝ Թադէոս առաքեալն յինած է ա.

ռանց հրոյ և լոկ ձեռքով, այն կոնքէն, յորում Ս. Կոյսն իւր առ-
տուածային Մանկիկը կը լուանայր: Ուրիշ խաչ մ'ալ տեսանք, ու
րուն ծայրը մեծ և թափանցիկ քար մը կար. և անոր գոյնն՝ իբրև
թէ պատերազմի ժամանակ կը կարմրի, իսկ ժանտախտի միջոց կը սևա-
նայ. Դարձեալ սրբոց առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի մասունքը զե-
տեղուած ափի մը մէջ, որ կը ներկայացնէր արծաթէ շինուած եր-
կու մարդու երես՝ ծոծրակներով իրարու հետ միացած, և ուրիշ
շատիւր:

Եկեղեցին և աւանդատունն իրարու հետ անձուկ և մթին սրա-
հակով մի կը միանան, որոյ երկու կողմը կրօնաւորաց և ապաշխա-
րողաց խցիկներուն դռները կային: Առաջին կարգի չափաւոր մեծու-
թեամբ խցիկներն՝ որք վրայէն մէկ մէկ պատուհան ունին, մութ են
և ապրելու բոլորովին անյարմար: Անոնց իւրաքանչիւրին մէջ երկ-
երկու հոգի կը բնակին, որպէս զի՝ ինչպէս կրօնաւորներն կ'ըսեն՝
ձմեռը շատ ցուրտ չըլլայ: «Հոս փայտը շատ թանկ է, ըսին, ուստի
և խիստ քիչ անգամ կրակ կը վառենք»: Արգելականաց բնակարան-
քը՝ սարսափելի են. փոքրիկ ստորերկրեայ սենեակի՝ հազիւ նշմա-
րելի պատուհան մ'ունին որ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ձագարածն ծակ
մը վարէն մինչև գետնին երեսը, որոյ վրայ երկաթեայ վանդակապատ
մ'ալ կայ, խոնաւ, ցուրտ, բնաւ կա՛հ կարասի մը չկայ. ուր արգելա-
կանին բովանդակ ճոխութիւնն է՝ քար մը ի պատուանդան ջրոյ անօ-
թոյն, ջրոյ անօթն, գիրկ մը յարդ և կտոր մը հաց: Հաստ փայտեայ
դուռ մը կ'անջատէ զինքը աշխարհէն, որոյ հետ ուրիշ հաղորդակ-
ցութիւն չունի բաց ի տեսութենէ կրօնաւորին, որ երբեմն յիշեալ
պատուհանէն՝ կամ լաւ ևս ըսե՛լ ծակէն վար կը նայի զանիկոյ մը-
խիթարելու համար: Աստ յիրաւի պառնք պառնէ բառին ամբողջ ի-
մասան գործով կատարելէ յետոյ, ամբողջ ժամանակնին կ'անցնէին
ապաշխարելով և մեղքերնին մտածելով: Այժմ, ըստ ասելոյ փակա-
կային, տոյն խցիկներս դատարկ են. և միայն, ինչպէս վենետկոյ Դուք-
սերու պալատան ներքև գտնուած ահաւոր, աղջամղջին և կիսով չափ
ծովասոյդ բանտերն, Հռովմայ Մամբրտեան կոյուածներն և Շիրոնի
դղելի միջի արգելատունքը, կը ծառայեն ուղիոր հասարակութեան
հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար: Իսկ այժմ, աստ փորձուե-
լու զրկուած կրօնաւորքը՝ երկու պարտաւորութենէ դուրս, որք են՝
ամէն կատարուած աստուածային պաշտամանց ներկայ գտնուիլ և
կղզիէն բնաւ չհեռանալ, բոլորովին ըստ ամենայնի ազատ են:

Վերջապէս երեկոյեան դէմ, երբ լմնցուցնք մեր այցելութիւնը
և ստացանք լիովին մեր փափաքած տեղեկութիւնքը, մի և նոյն նա-
ւով որով եկեր էինք՝ մեկնեցանք Սև-վանքէն: